

ANTOLOGIA TEKSTÓW POLSKIEGO KULTUROZNAWSTWA, CZYLI O POSZUKIWANIU WIEDZY

Agnieszka Kościuk-Jarosz

ABSTRACT

Review of the Anthology of Texts of Polish Cultural Studies, published in 2017 in Gdańsk, edited by Piotr Jakub Fereński, Anna Gomóła and Krzysztof Moraczewski. The book is reminiscent of the cultural study tradition, development directions, topics and possible ways of the future development of the discipline. Presenting selected achievements of a few generations of culture researchers, it remains a crucial voice in the discussion about the identity and distinctiveness of cultural studies as a science

Keywords: Cultural Studies, Scientific Discipline, Anthology

ABSTRAKT

Recenzja publikacji Antologia tekstów polskiego kulturoznawstwa, wydanej w 2017 roku w Gdańsku pod redakcją Piotra Jakuba Fereńskiego, Anny Gomóły i Krzysztofa Moraczewskiego. Omawiana książka przypomina tradycję kulturoznawczą, kierunki rozwoju, tematykę oraz możliwe drogi rozwoju dyscypliny w przyszłości. Prezentując wybrany dorobek kilku pokoleń badaczy kultury,

pozostaje ważnym głosem w dyskusji nad tożsamością i odrębnością kulturoznawstwa jako nauki

Słowa kluczowe: kulturoznawstwo, dyscyplina naukowa, antologia

Antologia tekstów polskiego kulturoznawstwa, red. Piotr Jakub Fereński, Anna Gomóła, Krzysztof Moraczewski, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańsk 2017, 471 s.

Nakładem gdańskiego Wydawnictwa Naukowego „Katedra” w 2017 roku ukazała się cenna i niezwykle potrzebna w środowisku humanistycznym, a zwłaszcza kulturoznawczym, *Antologia tekstów polskiego kulturoznawstwa*. Publikacja została przygotowana pod kierunkiem badaczy reprezentujących różne ośrodki kulturoznawcze w Polsce – Piotra Jakuba Fereńskiego (Wrocław), Anny Gomóły (Katowice) i Krzysztofa Moraczewskiego (Poznań) w ramach grantu „Kulturoznawstwo polskie. Historia i dziedzictwo dyscypliny”, realizowanego w latach 2014–2018 na Wydziale Nauk Historycznych i Pedagogicznych Uniwersytetu Wrocławskiego. To przedsięwzięcie naukowe, co znamienne, zostało przeprowadzone w akademickim środowisku wrocławskim, czyli kolebce polskiego kulturoznawstwa. Wydawnictwo otwiera wstęp odredakcyjny *Projekty, kierunki, propozycje. Antologia polskiego kulturoznawstwa*, w którym przypomniano ważne dla refleksji nad historią tej dyscypliny naukowej słowa założyciela pierwszego w Polsce kulturoznawczego kierunku studiów uniwersyteckich we Wrocławiu w 1972 roku Stanisława Pietraszki: „Nowocześnie pojęte studia wyższe nie polegają na komunikowaniu jedynie wiedzy pewnej, gotowej,

sprawdzonej; same one służyć mają jej poszukiwaniu i współtworzeniu”¹ (1973).

W tej części książki redaktorzy wyjaśniają ponadto, jakie cele przyświecały im, gdy przystępowali do jej przygotowania. Przede wszystkim była to potrzeba opracowania dziejów kulturoznawstwa – kierunku badawczego stworzonego na gruncie polskim na przełomie lat 60. i 70. XX wieku. W publikacji nie znalazły się jednak wyłącznie teksty „założycielskie”, przeciwnie – najnowszy z nich od najstarszego dzieli blisko pięćdziesiąt lat. Pokazują więc one drogi rozwoju badań i refleksji teoretycznych nad kulturą.

Ostatecznego doboru tekstów, poprzedzonego dyskusjami i konsultacjami środowiskowymi, dokonał zespół jedenastu badaczy pod kierunkiem Piotra Jakuba Fereńskiego. Wszystkie prace były wcześniej publikowane (w postaci artykułów bądź fragmentów monografii). Redaktorzy przyznają, że nie dążyli do stworzenia kanonu kulturoznawczych „lektur obowiązkowych”, gdyż każdy z ośrodków badawczych tej dyscypliny wypracował własny zbiór tekstów fundamentalnych czy ważnych dla danego środowiska; przykładowo dla ośrodka wrocławskiego jest to praca S. Pietraszki *Studia o kulturze*². Zaproszenie do dyskusji nad udostępnionym zestawem tekstów to kolejny, zasadny cel omawianej publikacji.

Redaktorzy zaznaczają, że wybierając teksty do druku dążyli do tego, aby ukazać nie tylko ogólny rozwój kierunku badawczego, ale i specyfikę poszczególnych kulturoznawczych środowisk akademickich, uwzględniając ich mikrohistorie. Istotnym kluczem doboru i układu artykułów była ponadto chronologia, rozumiana jednak nie jako daty pierwodruków poszczególnych prac, lecz jako biografia ludzi, którzy te teksty tworzyli. We wstępie do publikacji czytamy słowa:

¹ Wstęp, s. 7.

² Stanisław Pietraszko, *Studia o kulturze*, Wrocław 1992.

„założyliśmy bowiem, że zrekonstruujemy raczej «pokoleniową» historię dyscypliny, a nie kolejność ukazywania się poszczególnych prac”³. Dzięki temu redaktorom udało się przybliżyć proces narastania propozycji teoretycznych i metodologicznych pojawiających się w obszarze kulturoznawczych zainteresowań naukowych.

Cenną częścią *Wstępu* są fragmenty – a wśród nich także rozbudowane przypisy – dotyczące genezy kierunków kulturoznawczych w Polsce, poczynając od Wrocławia (1972), Poznania (1976), Łodzi (1976) i Katowic (1977). Czytelnik znajdzie tu również informację o tym, że w latach 70. XX wieku kierunek ten kształtowały osoby wywodzące się z dyscyplin: filologia, socjologia, filozofia, etnografia. Redaktorzy zwrócili ponadto uwagę na fakt, iż od początku istnienia nowego kierunku akademickiego zarysowały się dwa odmienne stanowiska w kwestii usytuowania tej dyscypliny względem dyscyplin zastanych, co więcej – podobną dwutorowość prezentują także dzisiejsi kulturoznawcy. We wprowadzeniu do publikacji czytamy:

W największym uproszczeniu chodzi tu o, z jednej strony, wizję integrującej ogólnej nauki o kulturze (humanistyki integrowanej w oparciu o teorię kultury), a z drugiej strony o poszerzenie pola szczegółowej refleksji – filmoznawczej, teatrologicznej i literaturoznawczej, a z czasem także medioznawczej – o możliwie najszerszy kontekst kulturowy. Wspólne jest jedno doświadczenie, powiązane z utratą satysfakcji z dotychczasowych wyjaśnień nauk szczegółowych, z poczuciem ich niewystarczalności i konieczności badania najszerszych powiązań społecznych i kulturowych. Mimo jednak tego wspólnego doświadczenia rychło zarysowały się dwie odrębne tradycje kulturoznawcze, odmiennie sytuujące nową dyscyplinę w polu humanistyki⁴.

³ *Wstęp*, s. 9.

⁴ *Wstęp*, s. 12.

Rozważania wstępne kończy refleksja nad dzisiejszym kulturoznawstwem jako pełniącym podwójną rolę względem innych dyscyplin humanistycznych: 1) integracja osiągniętych przez nie wyników w duchu interdyscyplinarności; 2) dostarczanie narzędzi do poszerzania i pogłębiania samych badań szczegółowych. Redaktorzy piszą:

W obu przypadkach jest zatem dyscypliną o dość specyficznym statusie, skazaną na inne dyscypliny i w najlepszym tego słowa znaczeniu – niesamodzielną. Nie świadczy to bynajmniej *a priori* o nadrzędności kulturoznawstwa: równie dobrze rzecz można, że jest ono dyscypliną służebną, wyróżnioną nauką pomocniczą humanistyki jako całości.

Antologia obejmuje szesnaście prac. Pierwszą, a zarazem najstarszą z nich jest *Wystąpienie podczas Kongresu Kultury 1966*⁶ (1967) – streszczenie wypowiedzi teoretyk literatury **Stefanii Skwarczyńskiej** (1902–1988) z obrad Kongresu Kultury Polskiej w październiku 1966 roku, która mówiąc o wypracowanym w Łodzi modelu kształcenia akademickiego przewidywała powstanie kulturoznawstwa jako kierunku studiów. Autorka promowała jego ideę jako opartego na integracji sztuki literackiej, teatralnej i filmowej. Czas pokazał, że kulturoznawstwo jako pierwsze nie zawiązało się jednak w Łodzi.

Z początku lat osiemdziesiątych ubiegłego stulecia pochodzi praca socjolog także związanej z ośrodkiem łódzkim **Antoniny Kłoskowskiej** (1919–2001) *Kultura symboliczna – poza zasadą autoteliczności*⁷ (1981), będąca zakończeniem jej książki poświęconej socjologii kultury. W antologii nie zabrakło tekstu

⁵ *Wstęp*, s. 18.

⁶ Stefania Skwarczyńska, [Wystąpienie podczas Kongresu Kultury 1966, Komisja IV: Teatr, muzyka, estrada, film – funkcja sztuki widowiskowej], [w:] *Kongres Kultury Polskiej 7–9 października 1966*, red. S. W. Balicki, Warszawa 1967, s. 220–221.

⁷ Antonina Kłoskowska, *Zakończenie. Kultura symboliczna – poza zasadą autoteliczności*, [w:] *teżże, Socjologia kultury*, Warszawa 1981.

*Autonomia kultury*⁸ (2012) **Stanisława Pietraszki** (1928–2010), założyciela wrocławskiego ośrodka kulturoznawczego jako kierunku eksperymentalnego w 1972 roku. Warto wspomnieć, że S. Pietraszko – napotykał problemy ze strony ówczesnego rektora – ściśle współpracował ze Stefanią Skwarczyńską i Antoniną Kłoskowską w zakresie opracowania programu studiów kulturoznawczych, który powstawał już na przełomie lat 1969 i 1970. U obu badaczek skutecznie szukał wsparcia dla swojej inicjatywy powołania nowego kierunku uniwersyteckiego.

Ośrodek poznański reprezentuje praca filozofa i teoretyka kultury, wieloletniego dyrektora Instytutu Kulturoznawstwa na Uniwersytecie Adama Mickiewicza **Jerzego Kmity** (1931–2012) *Dziedziny kultury*⁹ (1985). Filozof, badacz z pola estetyki i wiedzy o kulturze **Sław Krzemień-Ojak** (1931–2012) jest autorem kolejnego z zamieszczonych tekstów *Teoretyczne problemy kultury*¹⁰ (1983). W antologii zawarto ponadto pracę krytyka i historyka kultury, eseisty związanego z Uniwersytetem Warszawskim **Andrzeja Mencwela** (ur. 1940) *Wyobraźnia antropologiczna*¹¹ (2006). Spośród tekstów antropologa kultury i folklorysty, także pochodzącego z warszawskiego środowiska naukowego, **Rocha Sulimy** (ur. 1942) wybrano do przedruku dwa fragmenty książki *Antropologia codzienności*¹² – wprowadzający oraz poświęcony semantyce libacji alkoholowej (2000).

Z poznańskim oraz warszawskim gronem filozofów i kulturoznawców była związana **Anna Zeidler-Janiszewska** (1951–2017), autorka

⁸ Stanisław Pietraszko, *Autonomia kultury*, [w:] tegoż, *Kultura. Studia teoretyczne i metodologiczne*, Wrocław 2012.

⁹ Jerzy Kmity, *Dziedziny kultury*, [w:] tegoż, *Kultura i poznanie*, Warszawa 1985.

¹⁰ Sław Krzemień-Ojak, *Teoretyczne problemy kultury*, [w:] tegoż, *Antonio Gramsci. Filozofia, teoria kultury, estetyka*, Warszawa 1983.

¹¹ Andrzej Mencwel, *Przedślowie: wyobraźnia antropologiczna*, [w:] tegoż, *Wyobraźnia antropologiczna*, Warszawa 2006.

¹² Roch Sulima, *Antropologia codzienności*, Kraków 2000 [fragmenty: *Wstęp* oraz *Semantyka libacji alkoholowej*].

opracowania *Visual Culture Studies* czy antropologicznie zorientowana *Bildwissenschaft? O kierunkach zwrotu ikonicznego w naukach o kulturze*¹³ (2006). Przykładem kulturoznawczej pracy poruszającej zagadnienia dotyczące telewizji rozumianej jako obiekt kulturowy i narzędzie komunikacji społecznej jest natomiast tekst **Wiesława Godzica** (ur. 1953) *Jak pisać dzisiaj o telewizji w Polsce?*¹⁴ (1999) – filmoznawcy i medioznawcy z ośrodków między innymi krakowskiego i warszawskiego. Środowisko lubelskie w omawianym zbiorze reprezentuje z kolei **Jan Adamowski** (ur. 1948) – językoznawca, kulturoznawca, folklorysta i badacz kultury regionalnej, pierwszy i wieloletni dyrektor Instytutu Kulturoznawstwa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, autor artykułu *Współczesne funkcje kultury tradycyjnej*¹⁵ (2009).

W przybliżanemu czytelnikowi wydawnictwie znalazła się również publikacja związanej z ośrodkiem katowickim **Ewy Kosowskiej** (ur. 1951), *Antropologia literatury – moda czy metoda?*¹⁶ (2005) – badaczki teorii i historii kultury, w swoich pracach podejmującej często problematykę antropologii literatury. Przedstawicielem środowiska toruńskiego jest zaś filozof kultury, wywodzący się z kulturoznawstwa poznańskiego **Andrzej Szahaj** (ur. 1958) i jego praca *Zniewalająca moc kultury*¹⁷ (2004). W antologii znalazł się ponadto tekst autora szeregu publikacji z zakresu medioznawstwa i filmoznawstwa, wywodzącego się z przywoływanego już ośrodka

¹³ Anna Zeidler-Janiszewska, *Visual Culture Studies* czy antropologicznie zorientowana *Bildwissenschaft? O kierunkach zwrotu ikonicznego w naukach o kulturze*, „Teksty Drugie” 2006, nr 4.

¹⁴ Wiesław Godzic, *Jak pisać dzisiaj o telewizji w Polsce?*, [w:] tegoż, *Telewizja jako kultura*, Kraków 1999.

¹⁵ Jan Adamowski, *Współczesne funkcje kultury tradycyjnej*, [w:] *Tradycja dla współczesności*, t. 1: *Tradycja: wartości i przemiany*, red. J. Adamowski, J. Styk, Lublin 2009.

¹⁶ Ewa Kosowska, *Antropologia literatury – moda czy metoda?*, „Kultura i Społeczeństwo” 2005, nr 4 (t. 49).

¹⁷ Andrzej Szahaj, *Zniewalająca moc kultury*, [w:] tegoż, *Zniewalająca moc kultury. Artykuły i szkice z filozofii kultury, poznania i polityki*, Toruń 2004.

katowickiego **Andrzeja Gwoźdź** (ur. 1953) *Medioznawstwo – dyskurs czy paradygmat badań kulturoznawczych*¹⁸ (2007).

Zagadnienia kulturowych studiów miejskich stały się tematem publikacji zajmującej się między innymi filozofią kultury oraz teorią i metodologią nauk o kulturze, a związanej z kulturoznawczym środowiskiem poznańskim **Ewy Rewers** (ur. 1952) – *Miejska przestrzeń kulturowa: od laboratorium do warsztatu*¹⁹ (2014).

Z kulturoznawstwa wrocławskiego pochodzi z kolei **Dorota Wolska**, badaczka teorii kultury, filozofii humanistyki oraz zagadnień estetyki, autorka publikacji *Kulturoznawstwo jako wiedza humanistyczna: od kulturoznawstwa negatywnego do niewyraźnego*²⁰ (2008). Omawiane wydawnictwo wieńczy artykuł **Mirosława Filiciaka** (ur. 1976) *W parku rozrywki: granice mediów*²¹ (2013), związanego z ośrodkami krakowskim i warszawskim, zajmującego się między innymi tzw. nowymi mediami, współczesną kulturą popularną oraz grami komputerowymi i fabularnymi.

Teksty zebrane w *Antologii polskiego kulturoznawstwa* posłużą czytelnikom w lepszym poznaniu historii i specyfiki dyscypliny uniwersyteckiej, a także rozwijających się na polskim gruncie od blisko pół wieku studiów akademickich zorientowanych na poznawanie kultury – kulturoznawstwa. Omawiane wydawnictwo znajdzie odbiorców nie tylko w kręgu kulturoznawców, choć do nich skierowane jest w sposób szczególny, ale również wśród przedstawicieli pokrewnych dziedzin wiedzy i szerokiego grona humanistów.

¹⁸ Andrzej Gwoźdź, *Medioznawstwo – dyskurs czy paradygmat badań kulturoznawczych*, „Kultura Współczesna” 2007, nr 1.

¹⁹ Ewa Rewers, *Miejska przestrzeń kulturowa: od laboratorium do warsztatu*, [w:] *Kulturowe studia miejskie. Wprowadzenie*, red. E. Rewers, Warszawa 2014.

²⁰ Dorota Wolska, *Kulturoznawstwo jako wiedza humanistyczna: od kulturoznawstwa negatywnego do niewyraźnego*, [w:] *Perspektywy badań nad kulturą*, red. R. W. Kluszczyński, A. Zeidler-Janiszewska, Łódź 2008.

²¹ Mirosław Filiciak, *W parku rozrywki: granice mediów*, [w:] tegoż, *Media, wersja*, Gdańsk 2013.

Publikacja przypomina i przybliża tradycję kulturoznawczą, jej genezę, kierunki rozwoju, tematykę oraz możliwe drogi rozwoju dyscypliny w przyszłości. *Antologia* pojawiła się w niezwykle ważnym i trudnym momencie dla polskiego kulturoznawstwa – urzeczywistnionych wkrótce planach reformy szkolnictwa wyższego, w tym odgórnych działań zmierzających do likwidacji kulturoznawstwa jako odrębnej dyscypliny naukowej. Ostatecznie na mocy Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego jesienią 2018 roku jako dyscyplinę zatwierdzono nauki o kulturze i religii. Pokazanie tradycji i dorobku kilku pokoleń badaczy kultury pozostaje niezwykle ważnym głosem w dyskusji nad tożsamością i odrębnością kulturoznawstwa.

Członkowie zespołu nie poprzestali na przygotowaniu omawianego wydawnictwa. Niedługo później, w ramach wspomnianego już grantu, przy współdziale Piotra Majewskiego, ukazał się kolejny tom – *Historia mówiona polskiego kulturoznawstwa (2017)*²², a rok później przy współdziale Marty Wójcickiej i Magdaleny Zdrodowskiej, *Kulturoznawstwo polskie. Przeszłość, przestrzeń, perspektywy (2018)*²³.

²² *Historia mówiona polskiego kulturoznawstwa*, red. Piotr Jakub Fereński, Anna Gomółka, Piotr Majewski, Krzysztof Moraczewski, Gdańsk 2017.

²³ *Kulturoznawstwo polskie. Przeszłość, przestrzeń, perspektywy*, red. Piotr Jakub Fereński, Anna Gomółka, Marta Wójcicka, Magdalena Zdrodowska, Gdańsk 2018.